

Tesma

Suomen sana *tesma* on kuten tunnettua kasvinnimi, esim. Nykysuomen sanakirjassa: »*tesma* Miliium, *tesmanyrtti* Adoxa moschatellina» ja Isossa tietosanakirjassa: »*Tesma* (Miliium), *lehto-t.* (M. effusum). Tämä on jopa 2 m korkea, kalju, hyvänhajuinen, monivuotinen lehtoheinä — —. Kasvaa verraten yleisenä melkein koko maassa lehdoissa, tuoreissa metsissä, korvissa ym.» »Adoxa moschatellina, *tesmanyrtti*, pieni, hento, vaalea lehtokasvi. Pienet vihertävät kukat — —, heikosti myskinhajuiset». Tesmanyrttikin on maasamme melko yleinen.

Tesma sanaa ei tavattane kansankielessä¹, mutta suomenkielisessä kirjallisuudessa sitä voidaan seurata 1600-luvulle asti. A. J. Melan Lyhykäinen Kasvioppi ja Kasvio (1877) mainitsee: *tesma* Miliium effusum, ja saman Suomen Koulukasvio (1895): *lehtotesmä* id. Varhempia tietoja: Lönnrot (Suomen Kasvisto, 1860) *tesmä* Miliium effusum, *tesmämesikkä* Melilotus macror-(r)hiza, *tesmäruoho* Melilotus officinalis, Trifolium officinale, *tesmanyrtti* Adoxa moschatellina | Lönnrot (Sanakirja, 1866—80) *tesma*, *tesmä*, *täsmä* luktgräs, myskegräs, amur (Miliium), *tesmamesikkä* honingsklöfver, *tesma-*, *tesmä-* l. *täsmä(n)ruoho* Miliium, (lisäv.) *tesmänruoho* melotenklöfver (trifolium officinale) | Eurén (Finsk-Svensk Ordbok, 1860): *täsmän ruoho* melilotus officinalis | Ganander (Nytt Finskt Lexicon, käsikirj. 1787): *desma* l. *tesma* muscus, ambra, zibeth, *desma* l. *tesmaruoho* melilotus. Toisella käsialalla on lisätty: *desmaruoho* luktgräs, Miliium effusum, *däsmänruoho* Meloten-klöfver, Trifolium officinale (Svensk Botanik, Nb efter Haartman) | Juslenius (Suomalaisen Sana-Lugun Coetus, 1745): *desma* vel *tesma* odor muris pontici, *desma*; *desma* vel *tesmaruoho* melilotum, amur. Jusleniukselta on kai peräisin Gananderinkin *desma*, *tesma*, *tesma-ruoho*. Kuutisenkymmentä vuotta ennen Jusleniusta mainitsee E. Tilandz, Catalogus plantarum (1683, C 5) kasvinnimen *däsmän ruoho* Melilotus. Tähän palautuvat ilmeisesti Gananderin *däsmänruoho* ja Eurénin *täsmän ruoho*. V:n 1642 Raamatussa (Jes. 3: 20 on sana *desmacnupit*, johon palaamme tuonnempana. Varhaisimman tiedon antaa E. Schroderuksen Lexicon latino-scondicum (1637, uusintopainos 1941, s. 54): der Biesem, (suom.) *desmo*. J. ja W. Grimmin Deutsches Wörterbuch (1860) selittää: *biesam*, *biesen*, *bisam*, *bisme* m. moschus, muscus, (esimerkki:) ambra und lilien, rosen und bisam.

¹ Tämän kasvin tavallinen nimi on *hajuheinä*.

Tesman *d*-alkuiset muodot, jotka esiintyvät Schroderuksesta Gananderiin saakka, osoittavat, että sana on suomessa vierasta alkuperää. Tätä ei tarvitsekaan kaukaa etsiä. Ruotsin Akatemian sanakirjassa on laaja artikkeli, josta esitettäköön muutamia poimintoja. Ruotsin kirjakielessä on tavattu sana *desma* v. 1613, 1640, *dessman* 1654, *desman* 1677, 1690, 1757 (Linnellä *däsman*, *däsman*), *desme* 1538, *dässmer* 1629 ja murteissa (Skoone, Smool., Österg., Jämtl., Västerb.) *desma*, *däsma*, *däma*, *desme*, *desmar*. Sanapesye on: 1) benämning på ett för sin starka och egendomliga lukt bekant ämne som afsöndras i en pung bakom näfveln på hannarna af myskdjuret *Moschus moschiferus* Lin. (och som har och isynnerhet har haft en vidsträckt läkemedel, dels såsom en dyrbar parfym l. ingrediens i parfym), mysk, moskus, (Västerb.) äfven doft, lukt. 2) — —. 3) bot., Österg. *däsma* *Malva moschata*, *Tanacetum vulgare*.² Tanskan kielessäkin esiintyy sana *desmer*, pl. (C. Molbeck, Dansk Ordbog, 1859:) »det samme som Moskus, hvilket Ord nu for det meste har fortrængt hünt, saavel hvor det enkelt forekommer, som i S sammensætninger — —.» — Ruotsin kirjakielessä on ollut sellaisia yhdyssanoja kuin *desmandosa*, *desmerdåsa* (fordom) luktdosa, *desmanfrö* = bisamfrö (*Hibiscus Abelmoschus* Lin.), *desmanört* 1638, *desmeört*, *desmeväxt*, *desmansblomma* 1685, numera knappast br. benämning på flere olika växter, som lukta mysk, *desmansgräs* 1685 *Geranium moschatum*, *desmeknopp*, *desmerosor* pl. 1757 *Malva moschata*, *dessmognapp* Jes. 3: 20, Bibl. 1541 (Suomalaisessa v:n 1642 Raamatussa: *desmacnupit*, nykyisessä: hajupullot).

Desmognappin tarkoittama esine oli käytännössä Ruotsi-Suomen ylimysnaisilla vielä siihen aikaan kun ensimmäinen ruotsalainen raamatunkäännös valmistui. Suomesta on tietoja Riitta Pylkkäsen teoksessa Säätyläispuku vanhemmalla Vaasa-ajalla (SMYA 55, 1955), s. 302: »1500-luvun naisenvyön riippuva osa päättyi tavallisesti *tuoksunappiin*.» Yläneen Filippa Flemingillä oli »hopeasoljella varustettu kangasvyö, josta riippui kukkaro, neulikko, koristeellinen puukko tuppineen sekä tuoksunappi, *förgijlt desma knap*»; lisäksi hän omisti kultavyön yhdeksine tuoksunappeineen.³ »Sofia Gyllenhielmin (Pontus de la Gardien puolison) vitjoista ei selviä, olivatko ne tarkoitettut kaulassa tai vyössä kannettaviksi. Vyöksi on kai kuitenkin tulkittava vitjat, joissa oli 56 tuoksunappia, *Däsme knappar*.» Liuksialan kartanon pellosto on löydetty koristeellinen kultainen tuoksunappi, jonka kahdeksan pikku lokeron

² Hellquist, Svensk etym. ordbok: *desman*, mysk (nu mest i sammans., ss. *d e s m a n s r å t t a*).

³ Tätä kultavyötä tarkoittanee Pylkkäsen teoksen sivulla 301 lause: Filippa Fleming omisti peräti kultavyön, »Styntte beltte aff gull med 9 äsme knapper och perler». *Äsme* merkitsisi siis samaa kuin *desma*, *däsme*. Lieneekö sattuma, että *äsmeä* suuresti muistuttavia sanoja on parissa tuoksuvan kasvin suomalaisessa nimessä: (Lönrot) *osmanmesikkä* gul honingsklöfver (melilotus officinalis), *usmanruoho* honingsklöfver. Sama kasvi on myös *tesma-mesikkä* ja *tesmänruoho*.

kansiin on mustalla emaljilla kirjoitettu: Schlag, Canel, Rosen, Negelen, Müssche, Rüten, Citronen, Rosmar.

Ruotsin Akatemian sanakirjassa on myös selitetty *desma*, *desme*, *desmar* sanan alkuperä, joka on saksalainen: »mnt. *desem*, *dessem*, *dezem*, fsax. *desamo*⁴, samma ord som fht. *bisamo*, nht. *bisam*, hvilket under förmedling af mlat. *bisamum* går tillbaka till ngt österländskt språk (hebr. *besëm*, *bäsäm*, syr. *besmä*).» Ruotsin *dässmer* muodollakin on lähtökohta saksassa: »nt. *deesemer*⁵, af mnt. *besemer*.»

Palataksemme suomen *tesmaan* voidaan sen varhaisin, Schroderuksen mainitsema muoto *desmo* rinnastaa ruotsalaisen v:n 1541 Raamatun *dessmoon* (*desmognapp*). Suomen *desma*, *tesma*, *tesmä* palautuu r. *desmaan* ja *desmeen*, *dessma-*, *tesma-*, *tesmä(n)-*, *däsmän* ja *täsmän ruoho* r. *desmansgräsiin* (tai oletettavaan *desmagräsiin*) sekä myöhään esiintyvä, Lönnrotin käytäntöön ottama *tesma(n)yrtti* ehkä r. *desman-* l. *desmeörtiin*. On näet mahdollista, että Lönnrot lääkärinä tuns i r. *desma(n)*, *desme* sanan, joka 'myskiä' merkitseväenä on aikoinaan sisältynyt ruotsalaiseen apteekkien lääkeluetteloon, vaikka ei lienekään tietoa siitä, että *desmanört* olisi tarkoittanut juuri Adoxaa. Näyttää siltä kuin *tesma*-pesye suomessa olisi kokonaan kirjallista ja »oppitekoista» alkuperää, mutta Tillandzin mainitsema asu *däsmän ruoho* voi kenties viitata siihen, että suomenkielinenkin kansanaines olisi tuntenut tämän kasvinnimen esim. Turussa ja sen lähiseudulla.

T. I. ITKONEN

Fi. *tesma* 'Miliium effusum'

Fi. *tesma* 'Miliium effusum' und *tesma(n)yrtti* 'Adoxa moschatellina' bezeichnen wohlriechende Pflanzen. Neben stimmlos anlautenden Formen führen die Wörterbücher von 1745 und 1787 auch *desma*, *däsmän* an, und in den Wörterbüchern von 1683 und 1637 kommen ausschliesslich *däsmän*, *desmo* vor. Letzteres wird mit d. *Biesem* (= Moschus, Bisam) übersetzt. Das fi. Wort stammt aus dem Schwedischen, wo *desma(n)*,

desme u.a. 'Moschus, Bisam' und *desman-* oder *desmeört*, *desmansgräs* u.a. als Bezeichnungen verschiedener wohlriechender Pflanzen belegt sind. Es ist nachgewiesen, dass die schwed. Formen aus dem Niederdeutschen stammen und letzten Endes auf d. *Bisam* (mlat. *bisamum*) zurückgehen, das orientalischer Herkunft ist. Fi. *desma*, *tesma* dürfte auf rein literarischem Wege ins Finnische gekommen sein.

T. I. ITKONEN

⁴ Hellquist, Svensk etym. ordbok: ags. *disme*, fra. *desman*; även i slav. spr.

⁵ Mt.: mlty. *dessmer-*, lty. *desemer*.